

A kötetben található Szekfű talán legismertebb munkája, *A magyar bortermelő lelki alkata* is. Az 1922-ben készült tanulmányban Szekfű nemcsak a külső tényezőkben, a hazai társadalmi-politikai viszonyok meghatározta és egyre romló piaci lehetőségekben látja a magyar bor-export fokozatos, de folyamatos csökkenését, hanem legalább olyan fontos egy addig figyelmen kívül hagyott belső tényező, a magyar termelő sajátos lelki alkata is. Szerinte a magyar termelő a borban nem kereskedelmi cikket, profitot hozó árut lát, hanem termékével bensőségesen személyes kapcsolatban áll, és általában esze ágában sincs a nyereség reményében megválni tőle, inkább baráti és családi körének fogyasztására és saját élvezetére fordítja. Szekfű, leegyszerűsítve, úgy látja, hogy a magyar termelőtől alapvetően idegen a kapitalista mentalitás: a minél nagyobb haszon reményében a minél jobb minőségű áruk előállítására és piacra juttatására.

Szekfű 1952-ben írott hosszabb tanulmánya, *Az öreg Kossuth* is helyett kapott a kötetben. Szekfű a kiegyezés évétől (1867) egészen haláláig (1894) követi figyelemmel a 19. század legnagyobb hatású magyar politikusát. Az európai háborúk (1859, 1866) magyar szempontból kedvezőtlen lezárása és a Habsburg-háznak a magyar rendekkel történő kiegyezése az emigráns kossuthi függetlenségi politikát a korábbi lát-

ványos és hangos tevékenység felhagyására készítette, és (látszólagos) tétlenségre kárhóztatta. Szekfű az idős Kossuthot, az iratait rendezgető, botanizáló, ártatlan szerelmi kalandokba bonyolódó, még életében legendává váló öregurat nagy empátiával mutatja be, de továbbra sem engesztelődik a Kossuth nevével összeforrott politikával: azt továbbra is feleslegesnek, sőt érvénytelennek tartja.

SZELKE LÁSZLÓ

(*Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 3800 Ft*)

RÁKOSI MÁTYÁS:

Visszaemlékezések 1892–1925

1997-ben adta ki a Napvilág Kiadó Rákosi Mátyás visszaemlékezéseinek második részét, az 1940–1956 közötti időszakról szóló két vaskos kötetet. Az elmúlt év könyvhetére pedig végre az előzmények is az olvasók elé kerültek: az újabb két kötet az 1892–1925 közötti időszakot öleli fel, a börtönévek java tehát megíratlan maradt.

A hazai önéletrajzi irodalom kezdeteinél Bethlen Miklós, Kemény János, II. Rákóczi Ferenc állnak. Mindhárman politikusok is voltak, vagyis az a magánemberi vallomásság, amely például Szent Ágost-

ton vagy Rousseau hasonló műfajú műveit jellemzi, tiszta formájában náluk nem jelent meg, magánélet és közügyek egyensúlya kormányozza visszaemlékezéseiket. S most Rákosi munkája azt mutatja, hogy hozzájuk képest a hivatásos forradalmár életében a magánélet teljesen marginális jelentőségűvé lett, legalábbis a viszszatekintés idején s az önreprezentálás okán.

Rákosi több mint hat évtizedet átívelő emlékezésfolyamának különleges jelentőségét az adja, hogy általa az érdeklődő bepillanthat a közép-európai, kisebbségi és társadalmilag hátrányos származású, népe hagyományai iránt közömbös, ám közömbössé váltan is annak üldözöttségét és önvédelmi kiválasztottságtudatát szublimáltan őrző, azt személyes tulajdonságai által egyedivé formáló hivatásos forradalmár világképébe. Ezért aztán csak műfajában rokon az előbb említett művekkel, egyperspektívájú teleológiájában viszont élesen különbözik azoktól.

Bár az emlékező memóriája az átlagosnál jobb volt, mégiscsak úgy működött, mint bárkié: szelektíven és bizonyos értékátcsoportosítással. Emiatt a múltfelidézéssel és -értelmezéssel konstruált kettős fénytörés eredménye: befolyásolják azt a tárgyalt időszak tovább élő politikai előítéletei, s ezt veszik körbe a megírás idejében létező, párttörténeti dogmák. Ezenkívül mindkettőt árnyalja a nar-

rátor személyisége, amely egész életében valami különös keverékét mutatta a kifelé irányuló, céltudatos és egyközpontú erőfeleslegnek, valamint a magára vonatkoztatott csalahatatlanságnak, azaz önfelmentésnek. Ebből a szempontból a memoár érdekes pillanata az a sorok, amelyekben akarva-akaratlan előlép az emlékező személyiség is. Igen jellemző mindemellett, hogy mit hallgat el, mi nem jut az eszébe, mit kicsinyít és mit másít meg.

Rákosi nem panaszkodhatott arra, hogy élete egyhangúságban telt volna el. Csak azokat a helyeket számba véve, amelyek első, aktív korszakának voltak fontos állomásai, sem rövid a lista: Ada, Sopron, Szeged, Budapest, Hamburg, London, az első világháborús keleti hadszíntér, aztán a hadifogság a csitai táborban, később még annál is keletrebbre, s 1918-ban Petrográdon keresztül a hazautazás adják ennek első felét. A forradalmak azonban már ismét Budapesten érték, s a Magyar Tanácsköztársaság népbiztos-helyettesi tiszte karrierjének egyik fontos állomása volt. Az ausztriai internálás után Németországon és Észtországon keresztül ismét Petrográd, majd Moszkva következett. A húszas évek elején a Kominintern követeként megfordult többek között Németországban, Olaszországban, Franciaországban, s néhol huzamosabb ideig maradt. Többször visszautazva Moszkvába az év-

tized közepén ismét Budapestre jött, ahol rövid tartózkodás után többedmagával elfogták. Evvel kezdődött másfél évtizedes börtönélete, s ezzel fejeződik be visszaemlékezéseinek első része.

A memoár lapjainak nagy részét át- meg átszövik a szocialista, kommunista ellentét, a munkásmozgalmi frakciózás emlékei. Maradandóak az új orosz vezetőket jellemző leírások, amelyek még az öltözetre, a viselkedésre is kitérnek, s tanulságos megfigyelni, hogyan lép elő a birodalmi politika a munkásmozgalmak köntöse mögül. Elgondolkoztató, hogy Rákosi Rómában még a Piazza Veneziaá is elment, megfigyelni, Mussolini milyen hatást gyakorol a tömegre. Tanulságos a Lenin halála utáni orosz belpolitika bizonyos vonásait látni (teljes képről természetesen szó sem lehet), s érdekes következtetések levonására nyílnak lehetőségek a Rákosi által József Attiláról alkotott portré nyomán.

Miként a bevezető írói, Feitl István és Sipos Levente is megemlítik, a visszaemlékezésekhez óvatos olvasás szükséges. Evvel együtt e négy kötet a 20. századi magyarság hallatlanul fontos mentalitástörténeti forrása, amelyet ugyanúgy lehet a létrehozó rendszeren belülről, mint kívülről vizsgálni. A kutatás szabadsága természetesen a tárgyalás pártatlanságára épül, ami lehetővé teszi az összes felvetődő kérdés tisztázását. A vég-

eredmény, amíg a kellő távlat nincsen meg, ehhez képest jelentéktelen.

BUDA ATTILA

(Sajtó alá rendezte Baráth Magdolna és mások, Napvilág Kiadó, Budapest, 2002, 976 oldal)

KOCSIS TAMÁS:

Gyökereink (Örömről és gazdagságról egy világméretű fogyasztói társadalomban)

Hasonlóan Dr. Kindler Józsefhez, aki Kocsis Tamás könyvének előszavát írta, érdemes nekünk is elidőznünk egy pillanatra a mű címénél. A *gyökér* szó jelentéseinek felsorolása unalomig ismert, mint ahogy maga a címválasztás sem túl eredeti, mondhatni elcsépelet, hisz az utóbbi években mindennek gyökere lett, aminek korábban nem lehetett, sőt még annak is, aminek a dolog természeténél fogva nem is lehet soha. Így helyesen tesszük, ha „játékba hozzuk” azt a nem elhanyagolandó információt, mely szerint Kocsis Tamás a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszékének munkatársa. A tudomány eszközeivel közelít témájához, a fogyasztói társadalom